

УДК 321.01

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Валерій Денисенко

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua

Оксана Макух

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1 Львів 79000, Україна, oks-makukh@yandex.ru

Потреба аналізу політичної комунікації виникла сьогодні у зв'язку із виокремленням її як основи дослідницького поля нового напрямку в політичній науці, оскільки через дану призму розкривається, власне, сутність системи політичних потреб та відносин політичних суб'єктів, зокрема владних. Концепт комунікації, який активно використовується в сучасних дослідженнях вже більше як пів століття, дає змогу пояснити багато антагонізмів політичного буття, описати та проаналізувати тонкі відтінки розвитку цієї складної суспільної сфери. Аналізуються концепти: „легітимація влади“, „політична комунікація“; їх взаємо детермінованість та вплив на політичну культуру суспільства.

Ключові слова: системність, політична комунікація, легітимація влади, інформація, політична культура.

Актуальність дослідження, на нашу думку, у тому, що місце феноменології буття наповнюється феноменологією комунікації. Індивіди аналізують навколишнє політичне середовище так, як їм на це вказує образна комунікація [4, с. 24]. Варто зазначити, що саме процес комунікації є політичною дією, спрямованою на підтримку рівноваги й стійкості в суспільно-політичній системі, спроектованою у вигляді взаємодетермінованих політико-владних відносин. Методологічною макроосновою аналізу цих відносин є дослідження культури, зокрема політичної, як такої, що дає змогу зосередити увагу на політичній комунікації, яка безпосередньо визначає легітимізацію (або делегітимізацію) політично-владних практик.

Актуальність дослідження процесу політичної комунікації розкрито також через його гносеологічний аспект, оскільки однією з визначених проблем є з'ясування специфіки комунікації через пізнання політичного буття за допомогою відчуття, як відображення у свідомості форми внутрішнього стану організму та сприйняття, як рефлексії його цілісного образу. Відповідно, результатом такого пізнання є розуміння змісту політичної комунікації, яка всебічно виявляється лише в разі забезпечення комунікативного діалогу.

Прикро, але доводиться визнавати, що попри увагу, яку приділяють дослідженню та вивченню політичної комунікації, більшість її граней і параметрів залишаються недостатньо відрефлексованими. Недоліком сучасного трактування політичної комунікації є невідображення суті виявлення інформаційних процесів у своєму змісті, формування інформаційних потоків у

відповідному сегменті політичної влади. Однією з головних причин такого стану речей, на наш погляд, є специфіка історичного розвитку теорії комунікації, а точніше, той факт, що ідеї, які застосовували під час її розроблення (кібернетичні, семіологічні, феноменологічні, когнітивні, аксіологічні), і галузі наукового знання були орієнтовані на опис чи то універсальних, чи то проміжних для політичної комунікації аспектів. Парадоксально, але теорія комунікації, формування якої припадає на 40-ті роки минулого століття, власне, базувалася на вивченні політичних феноменів, а потрапивши під прес вище названих концепцій, фактично знівельовала специфіку власних політичних способів інформаційного зв'язку між елементами, що перебувають у стані постійної боротьби за владу. Так, до прикладу, Н. Вінер, досліджуючи *homo communicans*, акцентував тільки на всезагальних механізмах і умовах перебігу інформаційних обмінів, інтерпретуючи комунікацію як просте переміщення інформації між сторонами, що взаємодіють. Не дивує і той факт, що роботи сучасних політологів є "перекладаннями" – теоретичними чи прикладними – кібернетичних побудов Н. Вінера, К. Шеннона, В. Увієра. Так, до прикладу, К. Дойч, який запропонував інформаційно-кібернетичну модель політичної системи, визначає її як мережу комунікацій та інформаційних потоків. Наголос при цьому зроблено на інформацію та комунікацію як особливі ресурси влади і політичних суб'єктів, оскільки вони є специфічним інструментом та засобом реалізації власних інтересів. Хоча застосування системно-кібернетичної методології до дослідження процесу політичної комунікації дає змогу знайти в деяких з них визначені характерні ознаки, властиві як поведінці окремого індивіда, так і функціонуванню створених ним складних технічних структур, цей факт не означає прагнення до спрощеної інтерпретації соціально-політичної комунікативної дійсності та нівелювання особливих ознак.

Найчастіше політичні комунікації розглядають у прикладному аспекті, пов'язуючи їх з аналізом масових інформаційних процесів (що на теоретичному рівні можна кваліфікувати як своєрідний відхід від концептуальних оцінок цього феномену). І як би там не було, проблема виокремлення, власне, політичних параметрів комунікації відходить на задній план або ж її навіть не рефлексують як методологічну передумову. І є справедливим зауваження Є. Ю. Кольцової, "що дослідження соціальної і політичної сфери по сей день зачіпає лише усну комунікацію та рівень одиничних виголосів" [1, с. 15]. Але тут навіть формальна логіка підказує, що в різних сферах соціального життя місце і характер інформаційно-комунікаційних процесів зовсім не однакові. Тому політику доцільніше розглядати не як одну з численних форм реалізації загальносоціальної природи інформаційно-комунікаційних обмінів, а як особливий тип спілкування і контактних зв'язків, що виникають у спеціалізованій діяльності особи політичної. Концепт "політичної комунікації" описує не універсальний, а унікальний тип комунікативного процесу, якому притаманні власні джерела інформаційних дотиків, особливий тип організації політичних відносин, специфічні функціональні навантаження в межах суспільства, власна морфологія, стиль спілкування та низка інших властивостей. До прикладу, політична комунікація є носієм публічного характеру. Як підкреслює П. Далгрєн, політика є "специфічною галуззю публічної сфери, яка примушує мати справу із медіауявленнями, які причетні до прийняття конкретних рішень" [3, с. 79]. Власне, у публічному просторі політика постає як постійна змінна комутації акторів, в основі якої – цінності розходження статусів, позицій та інтересів. Іншими словами, політику розуміють як форму дискурсу великих аудиторій, зумовлену наявністю в них специфічних інтересів, що не дає змоги трактувати дану їй комунікацію як аналог міжособистісного спілкування.

І лише в разі підходу, який ставить у центр предметний характер спілкування, можна висвітлити онтологічні основи комунікаційних процесів у

політичній сфері діяльності.

Продуктом процесу комунікації є інформація, яка сьогодні набуває воістину матеріальної форми і володіння нею стає необхідним. До реалізації будь-які, цілком "матеріальні" рішення, сьогодні апіорі випробують в інформаційній сфері. І результати стають вирішальними. Майже ніколи реальні цілі інформаційного впливу не афішують, навпаки: їх маскують певним «добропристойним» приводом. Що ж є основною, справжньою метою інформаційного напору? Система – це та вища ціль, яка може містити будь-який елемент в епістемології, що містить організацію, структуру, методи і вірогідність знань супротивника.

Але потрібно зазначити, що існує погляд, який наголошує на тому, що політична комунікація не обов'язково пропонує зворотний зв'язок (на чому наполягав М. Дефльор). Із таким твердженням, на нашу думку, навряд чи можна погодитися, що підтверджує Т. Дрізе, яка висловлювалася про різницю між комунікацією та інформаційними процесами так: "якщо комунікація – це стосунки "суб'єкта із суб'єктом" із зворотнім зв'язком, тобто "двоспрямованим зв'язком", який здійснюється в режимі діалогу, то інформаційні процеси односпрямовані і діалог там не обов'язковий" [4, с. 26]. В історії можна віднайти безліч таких прикладів "інополярної" комунікаційної взаємодії, коли влада просто інформує масу пасивних індивідів чи політично "провалює" рішення, реалізація яких не асоціюється у свідомості людей з їхніми власними інтересами. Роль цього аспекту інформаційної взаємодії в політичній сфері варто підкреслити ще й тому, що історично, у міру розвитку політики, змінювалися й механізми передавання повідомлення. На наш погляд, існує як мінімум три ідеальні матриці, які пропонують різні механізми символізації: міфи, релігія та політична реклама [9, с. 14].

У сучасній науковій літературі виділяють дві моделі обміну інформацією між виокремленими ланками: політичною владою та тими, на кого цей владний вплив спрямовано.

Ж.-М. Котре у власному баченні транслявання інформаційних потоків у межах комунікаційного каналу особливу увагу зосереджує на ролі політичної влади, вказуючи при цьому на три типи відносин, які виникають у результаті цього процесу:

- ідентичності (влада ідентифікується з тим, ким керує);
- включення (усі структурні елементи є суб'єктами політичного процесу);
- перетинання (влада постійно відмежовується від того, на кого поширюється вплив);

Інший погляд у своїй моделі обґрунтовує К. Сайне: на думку дослідника, політична влада впливає на суспільство, як правило, опосередковано, шляхом використання проміжних ланок (бюрократичний апарат, ЗМІ). Важливо відзначити й те, що владні структури, природно, намагаються доносити до мас інформацію, яка зміцнює не лише їхню легітимність, а й легітимність [7, с. 50].

Саме поняття "легітимність політичної влади" містить, певною мірою, суперечливий зміст. Але хотілося б проаналізувати цю проблему з дещо іншого боку: розглянути феномен влади в означенні її як певної системності відносин, взаємодетермінованих зв'язків об'єкт-суб'єкт у різнополярному полі зору, які, за законами діалектики, не можуть існувати один без одного, не порушуючи цілісності явища чи речі.

Згідно з вищесказаним, хочемо зосередити увагу саме на притаманних системі ознаках, екстраполюючи їх одночасно на владний процес. Отже, взявши за методологічну основу свого дослідження принцип системності, спробуємо показати функціонування владних структур з погляду синергетичного підходу, у загальній теорії систем, адже саме крізь призму цієї парадигми вивчають

процеси, що відбуваються у відкритих (таких, що перебувають у процесі становлення) і нелінійних (повних несподіваних поворотів, пов'язаних з різними шляхами розвитку, точніше, з їхнім вибором) системах.

Отже, відтворена в певній моделі системність є впорядкованою структурою, такою, що має відповідний рівень регулювання і контролю, сукупність стандартизованих статусно-рольових заданих алгоритмів політичної поведінки. Адже владні відносини – це, насамперед, умотивований зумовленими інтересами поведінковий рефлекс суб'єкта стосовно того чи іншого об'єкта спрямованої дії, “скерування, у розумінні Л. Мера, у вигідне русло власних інтересів як продукт суперництва і як засіб його стримування” [7, с. 215]. Однак тут постає ще одна проблема: чи є влада самодостатньою з погляду системного підходу, тобто за яких умов формується її **аутопоєзис**. Треба вказати насамперед на те, що **аутопоєзис** – це здатність структурно-функціональних елементів системи у своїй взаємодії відтворювати свої основні компоненти, забезпечувати їхній зв'язок, порядок, підтримувати власну ідентичність, самототожність і одночасно, сповідуючи діелектричний розвиток, створювати зміни всередині себе самої, забезпечувати появу нових елементів, залежностей, зв'язків [2, с. 65]. Тому логічно випливає, що **аутопоєзис** можливий лише за умови розвитку метаболічних процесів, тобто за постійної взаємодії системи й зовнішнього оточення. Як зазначає Ж. Бал, якщо влада підпорядковується внутрішнім детермінантам, представленим як необхідність, вона при цьому є не менш залежною від зовнішньої необхідності [8, с. 53]. Отже, система владних відносин постійно реагує на зміну як внутрішньої, так і зовнішньої ситуації. У своєму функціонуванні вона залежить від комунікації, яка, згідно з Шварценбергом, циркулює між різними компонентами як усередині політичної системи, так і поза її межами [7, с. 220], виступаючи при цьому соціально-інформаційним полем політики, що з'єднує всі сегменти політичної сфери суспільства та структурує владну діяльність. Відповідно, влада і спрямовує інформацію з певною метою: логічного (орієнтовану на раціональну, доказову, наукову аргументацію) та емоційного (з метою змінити систему ціннісних орієнтацій, примусити, за М.-Ж. Смітом, діяти в заданому напрямі [6, с. 114]) переконання.

Зовнішнім оточенням у цьому разі є об'єкт влади, а саме: сукупність дій, практик окремого індивіда, які продукують певні норми і правила. Усю суть зведено до того, що поведінка кожної особи завжди запрограмована на багатообразність у рольових очікуваннях чи нормативних потребах. Отже, влада намагається відновити діалог з елементами контролю та регулювання, тобто саме з її зовнішньою сферою, на яку спрямовано її зусилля. Саме в цьому й полягатиме суть відкритості цієї логічно структурованої системності. Але парадокс процесу от у чому: системі ніколи не вдасться підпорядкувати індивіда цілковито, тому він і залишається для неї зовнішнім середовищем, яке в будь-якому разі чинитиме на систему тиск, провокуватиме її зміну або ж навіть повну трансформацію.

Приблизно на стику взаємодії влади із зовнішнім середовищем формується в зародку проблема легітимації політичної влади. Отже, антропологічний фактор має достатній вплив, у цьому разі, на самовідтворення системи владних відносин, яке можна зобразити у вигляді 3-фазового ланцюга розвитку:

- а) перша фаза – динамічна рівновага політичної влади;
- б) друга фаза – порушення цієї рівноваги (для такого процесу характерний послідовний розрив структурних компонентів, а це зумовлює дезорганізацію системи зв'язків, а отже – трансформацію владної системності загалом. Саме в 2-й фазі розвитку система потребує активізації соціальних механізмів для подолання цієї кризи, щоб віднайти рівновагу. Тому для фази є

важливим принцип легітимації політичної влади, оскільки для визнання системи зовнішня сфера відіграє основну роль);

в) третя фаза – нова динамічна рівновага. Тому система владних відносин здатна до відтворення лише за допомогою безперервних комунікативних потоків, завдяки яким у соціумі відбувається поширення інформації про політико-владний порядок [2, с. 77].

Серед груп політичних комунікацій, які відіграють основну роль у відтворенні системи, виокремлюють групу механізмів легітимації, яка, у ситуації виникнення дезорганізаційних одиниць, здатна зберегти структуру від можливого руйнування. Механізм легітимації забезпечує, насамперед, виправлення тих утворень, які є чужими для культури цього суспільства, адже системно-нормативний рівень не створюється довільно, невмотивовано, а залежить здебільшого від цінностей, які домінують у ньому, і детермінований культурою соціуму. Тому природа процесу політичної комунікації визначається культурою, яка є генетичним кодом суспільства, що впливає на поведінку індивіда. Висновок: чим стійкіші ціннісні орієнтири населення, тим стабільніша система влади.

Політична комунікація у своїй суті також є одним із засобів трансляції політичної свідомості саме в межах цієї політичної культури [8, с. 53]. Політична свідомість характеризує здатність індивіда до політичної діяльності, адаптації в політичному просторі, здійснення в ньому специфічних функцій соціально-політичної взаємодії, участі та управління. Не останнє місце посідає комунікація в межах політичного каналу і в процесі соціалізації: встановлення важливих і необхідних норм політичної діяльності й поведінки. Оскільки смисловим наповненням процесу комунікації є обмін інформацією, зокрема всередині системних владних відносин, то метою його є погодження на відповідно прийняті рішення. Отже, відстежується пряма взаємозалежність між політичними культурою та комунікацією.

Наш аналіз буде неповним, якщо не врахувати позицію Лумана, який обґрунтовував владу з позицій так званої “цілісної **недійної** концепції”, згідно з якою владу визначають як символічно-генералізований медіум комунікації, подібний до каталізатора, що задає темп комунікації (пришвидшує чи сповільнює), а також керує каналами та альтернативами комунікативного обміну [6, с. 126]. Треба зазначити, що під символічно-генералізованим медіумом учений розуміє “концентрацію суті та змісту у символі”, за допомогою якого політична влада використовує політичну комунікацію з метою не раціонального осмислення, а **на внутрішньо-стійку суть** з допомогою “створення лжевізуальних ефектів” [5, с. 47]. У цьому розумінні політична комунікація – це не просто дія із застосуванням символів, а дія, яка є символом. Комунікація, яку розуміють як символізовану, провокує асиметричність влади як такої, що ускладнює взаємини в межах вертикалі. Влада просто створює “візуальний обман”, міф, те, чого насправді не існує, але те, що бажає отримати суспільство, посилюючи тим самим свою легітимацію. Таким чином, використання символів тут не є егоїстичною стратегією, оскільки причини такої поведінки набагато глибші.

Отже, на основі здійсненого аналізу можна зробити такі висновки: концепт “політичної комунікації” методологічно вказує на універсальний, а не на унікальний тип політичного комунікативного процесу, якому притаманні власні інформаційні джерела, особливий тип організації політичних відносин.

Політична комунікація є одним з вагомих факторів, які детермінують легітимацію влади, шляхом участі як можливого впливу та зміни, а водночас визначає, певною мірою, політичну свідомість та культуру суспільства, формуючи, за допомогою символів, ціннісні орієнтири та норми поведінки політичного індивіда.

Література:

1. Грачев М. Н. Политическая коммуникация. – Вестник РУДН. Сер.: Политология. – 1999. – № 1. – С. 14 – 19.
2. Добронранцева И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К., 1990. – С. 63 – 79.
3. Гроф С. Путешествие в поисках себя. – М., 1994. – С. 76 – 86.
4. Дризе Т. М. Социальная коммуникация и фундаментальная социология на рубеже XXI века. – Вестник МГУ. Сер. 18: Социология и политология. – 1999. – № 4. – С. 22 – 27.
5. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. – М., 1982. – С. 46 – 69.
6. Луман Никлас. Власть / Перевод с немецкого А. Ю. Антоновского. – М.: Издательство "Праксис", 2001. – С. 112 – 128.
7. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Под ред. Мелешкиной Е. Ю. – М.: Издательство "Весь мир", 2001. – С. 213 – 224.
8. Рукавишников В., Халман Л., Эстер П. Политические культуры и социальные изменения. – М., 1998. – С. 49 – 53.
9. Соловьев А. И. Политическая идеология: логика исторической эволюции. – Полис, 2001. – № 2. – 12 – 18.
10. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Пер. с нем. А. В. Михайлова и В. И. Кононова. – М.: Наука, 1992. – С. 34 – 45.

CONCEPTUAL-POLITICAL ANALYSIS OF THE POWER'S LEGITIMATING IN POLITICAL COMMUNICATION CONTENTS

Valeriy Denysenko

L'viv Ivan Franko National University,
Universytets'ka Str., 1, 79000 L'viv, Ukraine, kafilos@franko.lviv.ua

Oksana Makukh

L'viv Ivan Franko National University,
Universytets'ka Str., 1, 79000 L'viv, Ukraine, oks-makukh@yandex.ru

The need of political communication's analysis arose today because of its separation as a base of new exploring field of new direction in science. By such point the sense of political needs' system and relations between political subjects may be discovered. The concept of communication, which is being actively used in modern researches for more than half of the century, allows us to explain lots of antagonisms of political existence, describe and analyse thin shadows of this complicated sphere's development.

Key words: system, political communication, legality of power, information, political culture.